

АВТОРСКО ПРАВО И ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ В МЕДИИТЕ И УНИВЕРСИТЕТСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

ас. д-р Евелина Здравкова

e-mail: e.zdravkova@unibit.bg

Университет по библиотекознание и информационни технологии

COPYRIGHT AND DIGITAL TRANSFORMATION IN THE MEDIA AND UNIVERSITY EDUCATION

Assis. Prof. Evelina Zdravkova, PhD

University of Library Science and Information Technology-Sofia

Abstract: *The expansion of the Internet technologies in the 21st century brings intellectual property, and in particular copyright, as a key element in the digital age. The modern media is no longer just a means of mass communication, it is something much more comprehensive that merges media, computers, telecommunications, and dominates in social and cultural life. Information is just one of the many types of cultural media content. This paper presents a ULSIT' project to raise awareness of copyright and related rights in the university environment and the opportunities that the protection and use of intellectual property rights in the media provides for the economic development.*

Key words: *Internet, intellectual property, copyright literacy, media, media content.*

Анотация: *Експанзията на Интернет технологиите през XXI век извежда интелектуалната собственост и в частност авторското право като ключов елемент в дигиталната епоха. Съвременните медии вече не са само средства за масова комуникация, те са нещо много по-всеобхватно, което слива медии, компютри, телекомуникации, и господства в социалния и културния живот. Информацията е само един от многото видове културно медийно съдържание. Настоящият доклад представя проект на УниБИТ за повишаване на осведомеността за авторското право и сродните права в университетска среда и възможностите, които опазването и използването на правото на интелектуална собственост в медиите дава за икономическото развитие.*

Key words: *Интернет, интелектуална собственост, авторскоправна грамотност, медии, медийно съдържание.*

Информацията в XXI век е ценност. Способността да различаваш факт от мнение, истина от лъжа, да разчиташ подвеждаща информация от проверена статистика се оказва абсолютна ежедневна необходимост за здравословен и безопасен начин на живот, особено по време на криза. Обществото е склонно да се поддава на слухове, обхванато от паника и страх, лесно загубва баланса. Тук е ролята на медиите като инструмент за недвусмислена интерпретация и коректив на властта. Силата на журналистиката е в отговорността, която носят те, представяйки информацията на хората

по достъпен и разбираем начин във вид на медийно съдържание. Интернет и бурното развитие на технологиите позволи бързото му разпространение в дигитална среда, където ресурси, услуги и специалисти са в синергия по отношение на създаването, съхранението, достъпа, използването, сигурността и защитата на информацията. Дигитализацията осигурява достъп до информация в глобалната мрежа едновременно на много потребители без ограничения във време и пространство, но с това изисква и налага нови форми и стандарти за защита на авторското право и интелектуалната собственост. [4].

Университет по библиотекознание и информационни технологии работи по проект „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда“, спечелен в конкурс за финансиране на фундаментални научни изследвания на млади учени и постдокторанти – 2019 г. на Фонд „Научни изследвания“ към Министерство на образованието и науката. Проектът предвижда изграждане на научна мрежа, която да разработва международни инициативи, свързани със защитата на авторското право и сродните му права в медиите, зачитане труда на работещите в медиите и техните права и повишаване авторскоправната грамотност в медиите на обучаващите се студенти в специалности в направление 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки“ в УниБИТ и студенти, обучаващи се в сходни специалности в други висши училища, ще се проучи и предлаганото от висшето образование образователно съдържание и програми, отговарящи на този спектър от знания и компетенции. Процесът ще допринесе за професионалното израстване на младите учени и докторанти, включени в дейностите му, ще се направят научни изследвания и ще се получат нови знания и споделени ценности.

Науката в България има значим потенциал в повечето основни направления на съвременните научни изследвания. [7, 8] Информационното общество на XXI век ускорява темповете на развитие на интелектуалната дейност на човека, създават се уникални творчески резултати в областта на индустрията, науката, литературата и изкуството. Аудиторията има потенциален достъп до безпрецедентен набор от източници на журналистически материални, а медиите играят изключително важна роля в динамичните и все по-сложни общества в наши дни. Законовите права на авторите на творческите продукти в медиите са правата на интелектуална собственост, което трябва да се разглежда като обективно и субективно право, учебна дисциплина и наука. [12, 13]

В учебните планове на висшите училища отсъства дисциплина, свързана с авторското право в медиите. [11] До момента в България няма проведено изследване относно авторскоправната грамотност в медийната индустрия сред студентите, обучаващи се в специалности като журналистика, медии, връзки с обществеността, комуникации, както и за установяването на авторскоправната компетентност на специалистите в тази сфера. Наблюденията показват, че тази компетентност не е на необходимото ниво, съществува реална нужда от допълнителни знания и обучение. Не се познават и съществуващите модели и добри практики в Европа и света.

Основната цел е научноизследователска и практическа дейност, свързани с формирането на авторскоправна компетентност на студентите и създаване на концепция за по-нататъшното ѝ усъвършенстване като база за повишаване качеството на обучението във висшето образование в България, от една страна, а от друга – подобряване на медийната и културната среда в държавата по отношение на свободата на словото, плурализма и демокрацията.

Теорията разглежда медиите като средства за масова комуникация, които следват техническия прогрес – от изобретяването на печатарската преса на Гутенберг, на радиото, телевизията, електронните медии до Интернет. Комуникацията като информационно взаимодействие е ключов елемент още в античността – Аристотел пише, че речта има три основни елемента, които са неразривно цяло: оратор, предмет на речта и слушател.[1] В съвременния свят хората търсят начини за предаване на информацията по най-бързия начин и този процес на предаване и обмен на съобщения, символи, знаци, послания, системи на поведение е опосредстван от всеобхватността на съвременните медии.

Информационните и комуникационните технологии вървят устремено нагоре. Динамиката на развитие на технологиите стимулира все повече многообразието на платформите, чрез които се разпространява медийно съдържание. В новото хиперпространство, обогатено с възможностите на Интернет, медийната култура на обществото става все по-актуална тема на човечеството. Бъдещето се ориентира към транскултурно мислене, позитивна образователна среда и ефективно кариерно развитие. В контекста на взаимодействие между образование, икономика, иновации от особено значение за тяхната успешна реализация е интелектуалноправната грамотност, в частност авторското право и сродните му права, на студентите, които се обучават в направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки“.

В Университета по библиотекознание и информационни технологии се обучават студенти по професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“ в образователно-квалификационна степен „бакалавър“ в специалности: Библиотечен и информационен мениджмънт, Архивистика и документалистика, Библиотекознание и библиография, Печатни комуникации, Информационни ресурси на туризма, Комуникации и информиране, Обществени политики и практики; и в образователно-квалификационна степен „магистър“ – Библиотечни колекции, Библиотечно-информационен и културен мениджмънт, Бизнес и административни информационни технологии и комуникации, Защита на културно-историческо наследство в Република България, Издателски бизнес и електронни ресурси, Културен туризъм, Културно-историческо наследство в съвременната информационна среда, Медийна информация и реклама, Мениджмънт на документи и архиви, Музеен и арт мениджмънт, Религиозно културно наследство, Управление и информиране при стратегическите комуникации, Читалищно дело, Държавност, духовност и лидерски практики, Културни политики и културни взаимодействия в Югоизточна Европа. За повишаване на компетенциите на бъдещите специалисти е необходимо повишаване на тяхната дигитална грамотност, а именно: информационна грамотност, технологична грамотност, медийна грамотност, както и авторскоправна грамотност в медиите. Към момента учебните планове на студентите в УниБИТ, обучаващи се в професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“, както и учебните програми на други университети, не предлагат обучение, свързано с авторскоправната грамотност.

Изследването, което прави УниБИТ, разкрива състоянието и особеностите на медиите като обекти на интелектуална собственост и как технологиите въздействат върху трансформацията на медиите в интелектуалноправен аспект, в частност авторско право и сродните му права. Актуалността на проучването се подчертава от все по-натрапчиво очертаващата се тенденция за свободно използване на медийно съдържание в дигиталното пространство с комерсиална цел и липсата на познание по авторско право и сродните му права в медиите в университетска среда.

Създателите на медийни продукти си взаимодействат с потребителите на медийно съдържание. Този каузалитет/връзка е предпоставка всеки да осъзнава ролята си и да зачита другия – първите като автори на знание, информация и култура за обществото, а вторите – като ценители в процеса на преодоляване на дигиталното разделение и изолация и необходимостта това да е обвързано със съблюдаване на авторското право и сродните му права в медиите.[9]

В XXI век е на лице организирано обединяване на различни медийни индустрии – вестници, радио, телевизия, комуникационни мрежи, медийни комплекси от нов модел, които се превръщат в основен пазар на бъдещето. Проблемът от гледна точка на авторскоправната грамотност е разглеждан фрагментарно, което обуславя създаване на обучителни курсове и формиране на целенасочено обучение на студентите – бъдещи специалисти по журналистика, връзки с обществеността, печатни комуникации и други относно спазването на авторското право и сродните му права в медиите, действащите правни норми, включително изключенията и ограниченията на авторските права за библиотеките, образователните институции, музеите и архивните учреждения. Новото време категорично изисква висока авторскоправна компетентност в медиите, както в университетска среда, така и на мениджърите и специалистите, които създават медийно съдържание.

В проучване на Центъра за изследване на демокрацията сред регионалните медии с интернет платформи в България са констатирани тревожни процеси с разрушителни последици по отношение на плътност на медийното съдържание, независимостта, прозрачността и зачитането на авторските права в медиите. [3] Препоръките да се насочи общественото внимание към тези проблеми, да се потърсят външни автори с необходимата компетентност, да се изгради мрежа от разследващи и аналитични журналисти, от професионални редактори все още са в сферата на добрите пожелания. Тук е ролята на университетите да насочат усилията си за повишаване на квалификацията на журналистите, но и на студентите като отговорни граждани и потенциални потребители на медийно съдържание.

Журналистиката днес отразява заобикалящия ни свят и медиите играят изключително важна роля в динамичните и все по-сложни общества в наши дни. Факт е, че в съвременните интернет медии преобладават информационните текстове над аналитичните, а новините не са обект на авторски права. [2] Новините циркулират по-бързо от всеки друг период в историята на човечеството заради изобилието от източници, които бълват снимки и информация за всякакви събития. Коментарните текстове и разгорещените дискусии по всякакви въпроси генерират трафик и привличат публика. Аудиторията има потенциален достъп до безпрецедентен набор от източници на авторски материали. А все по-рядко се подписват авторите, не се упоменават имената на външните автори. Това сериозно вреди на качеството на медийното съдържание.

Според правната теория държавата защитава три типа интереси: индивидуални, национални (обществените интереси), общочовешки (световно признати хуманитични права и ценности). Следователно трябва да бъдат защитени интересите на журналистите – авторите на журналистически материали, в сферата на медиите без да се нарушава балансът между бизнес, общество, държава. В този контекст актуалността и значимостта на научната проблематика се определят от икономиката, базирана на знания и развиването на нови пазарно-ориентирани специалности в привлекателни области на знанието, които изискват синкретично участие на различни изкуства, медии, технологии. От другата страна е необходимостта от адекватно професио-

нално обучение на студентите по журналистика, връзки с обществеността, печатни комуникации и др. по въпросите на авторското право и сродните му права в медиите.

Законовите права на авторите на творческите продукти в медиите са правата на интелектуална собственост. Интелектуалната собственост е собствеността върху информацията, която интелектуалните продукти съдържат, като техните създатели имат пълното право на собственост върху тях. С други думи казано, правото на интелектуална собственост трябва да се разглежда като обективно и субективно право, учебна дисциплина и наука. Създаването на условия за развитие на креативно мислене и авторскоправна компетентност в областта на медиите в университетска среда ще допринесе за по-висока конкурентоспособност на обучаващите се на пазара на труда и за утвърждаване на активно гражданско общество.

Формирането на авторскоправна компетентност в медиите на студенти, обучаващи се в специалности по професионално направление 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки“ в УниБИТ, минава през проучване, анализ и приложение на концепция за обучителен курс, съобразен с професионалното направление. Ще бъдат засегнати само проблемите, свързани с авторското право и сродните му права върху медийни продукти, плод на журналистическия труд в традиционните и електронни средства за масово осведомяване, всички други проблеми ще са само гранично разгледани. Така студентите ще придобият нови знания и ще развият критично мислене. Затова разработването на обучителен курс, съобразен с професионалното направление на студентите, е стъпка в посока да се насърчават творчеството, научната дейност и правната култура на младите хора.

Съвременното информационно общество налага нови изисквания към компетентностите и адекватните на съвременното познания на обучаващите се студенти в специалности, които ги подготвят да бъдат журналисти, работещи в медиите, в професионални направления, свързани с информационни и социални науки, тъй като в настоящия момент тези науки са едни от най-динамично развиващите се. Появата на нови комуникационни и информационни технологии, на нови носители на информация и нови медии предопределят стремежа на авторскоправното законодателство в цял свят да отговори на тази динамика, да не изостава от настъпващите промени и да осигури необходимата правна рамка. [5, 10] От своя страна редакциите и журналистическите организации трябва да създадат и прилагат авторскоправна политика като важен и необходим инструмент, който да внася яснота относно спазването на авторското право, по отношение на възникващите въпроси при предоставянето на журналистически продукти – традиционни и в онлайн среда. Това изисква висока авторскоправна компетентност на мениджърите и собствениците на медиите, както и на студентите, които се обучават по съответните на разглежданата проблематика дисциплини. Спецификата на образованието в специалност журналистика, медии, комуникации е пряко свързано с разпространението на информация и знания. Следователно професионалните знания, умения и опит, които студентите получават по време на обучението, са аналогични на необходимите за разпространението на информация и знания в областта на интелектуалната собственост. Това ги задължава да бъдат подготвени за работа в тази област.

Богатата гама от информационни продукти, услуги, техника и технологии, които по своята същност са интелектуални продукти, за чиято интелектуална собственост е логично студентите да имат добри познания, би било важно да влезе в курсове, семинари и други форми на обучение в университетска среда. Липсата на компетентност в областта на интелектуалната собственост на завършилите снижава ефективността от реализацията им и това се отразява върху състоянието на информационната

грамотност. Включването на обучението по интелектуална собственост, в частност авторско право и сродните му права в медиите в учебните планове на студентите е естествено и необходимо. Необходимо е последващо обучение и на действащите журналисти.

Всичко това е предпоставка да бъде създаден модел повишаване на авторско-правната грамотност в медиите в университетска среда и популяризиране на интелектуалноправните аспекти в медийната индустрия в Р България.

Медиите са най-важният инструмент за утвърждаване на свободата на изразяване в публичната сфера. [6] Стимулират дебата, осигуряват пространство за разгръщането му, предлагат коментари и мнения, формират общественото мнение, а често насърчават и утвърждаването на някои ценности. Медиите представят образователни, забавни, културни и артистични форми на изразяване. Те играят и важна роля в икономиката, създават работни места и генерират доход. Медийното съдържание въздейства върху обществото.

Анализът и обобщаването на съвременните тенденции и постижения в развитието на съвременното информационно общество, развитието на интелектуалноправните аспекти в медийната индустрия, важноста на въпросите, свързани с информираността в областта на авторското право и сродните му права в медиите, насочва изследователския интерес в настоящия проект към обмислянето и създаването на модел на повишаване авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда като част от ефективна стратегия за популяризиране на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда.

Изследвайки проблематиката, свързана с авторскоправната компетентност и грамотност в медиите в университетска среда, чрез анализи, сравнения и обобщения ще се достигне до: нови научни продукти; ново учебно съдържание в академични програми и за целите на продължаващото обучение; изготвяне на практико-приложни модели на авторскоправна политика за медиите, отговаряща на съвременната информационна среда и на конкретната специфика и нужди. Така ще се подобри значително качеството на закрилата на интелектуалната собственост на авторските материали на журналистите и ще се повиши авторскоправната грамотност в медиите сред студентите.

Ролята на медиите в демократичното общество не се променя, но се налага понятието за медиите да се промени така, че да отговаря на изменящата се многоизмерна действителност, да гарантира ниво на защита и да урежда задълженията и отговорности в унисон с нормите на Съвета на Европа.

БЛАГОДАРНОСТ

Тази публикация е реализирана по проект „Модел за изследване и повишаване на авторскоправната грамотност в медиите в университетска среда“ с Договор № КП-06-М35/1 от 18.12.2019 г., финансиран от ФНИ на МОН, с ръководител ас. д-р инж. Евелина Любомирова Здравкова-Величкова.

Литература:

1. Аристотел, Реторика, Софи-Р, 1993, С., с. 51
2. Закон за авторското право и сродните му права (ЗАПСП). 1993 г. Достъпен на URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133094401>.

3. Кръгла маса „Регионалните медии в България: граници на оцеляването“ – 6 октомври 2015 г. Център за изследване на демокрацията. Достъпен на URL: <<https://csd.bg/>>.
4. Сотирова, Калина. Цикъл на дигитализацията. Създаване, обработка, онлайн експониране и видове достъп до дигитално културно наследство. Достъпен на URL: http://dicultbulgaria.files.wordpress.com/2011/09/sotirova_digitization_3ot5.pdf
5. Rosen, Jay. From „write us a post” to „fill out this form: „Progress in pro-am journalism., Retrieved from URL: <<http://pressthink.org/2011/06/from-write-us-a-post-to-fill-out-this-form-progress-in-pro-am-journalism/>>
6. Cohen, Lon S. Is There A Difference Between Social Media And Social Networking?, Retrieved from URL: <http://lonscohen.com/blog/2009/04/difference-between-social-media-and-social-networking/>
7. Denchev, S., T. Trencheva, K. Planska. Intellectual Property Problems on Photographic Information Analysis in University Environment // *In Conference Proceedings: International Conference – The New Perspectives in Science Education*, 21-22 March 2019, Florence, Italy, Simonelli Ed., Vol. 8, Libreriauniversitaria, Italy, 2019, pp. 182 – 186.
8. Denchev, S., T. Trencheva. „Intellectual Property as a Basic Part of the University’s Information Literacy” in *Proceedings of ICEMS 2016 Conference*, 28-29th May, DEStech Publications, Beijing/China pp. 74-78, 2016.
9. Dimitrova, S., E-content – intellectual property aspects // *11th International Conference on education and new learning technologies, EDULEARN19 Proceedings*, Palma, Mallorca, Spain, Vol. 11, 2019, pp. 6061-6065.
10. Mavrevski, R., Metodi Traykov, Ivan Trenchev. „Interactive Approach to Learning of Sorting Algorithms“. *International Journal of Online and Biomedical Engineering*, Volume 15, Issue 8, pp. 120-134, Published 2019.
11. Planska-Simeonova, K., (2109) Copyright Protection of Photographic Information in Compliance with the New Regulations Of The European Union, 11th annual International Conference on Education and New Learning Technologies Palma de Mallorca, Spain, 2019, pp. 5040-504.
12. Trencheva, T., „Intellectual Property in Internet“. Sofia: Za bukвите-O Pismeneh, 2014.
13. Trencheva, T., S. Denchev, E. Zdravkova (2109). „The Media Industry and Intellectual Property Integration: Abstraction or Reality“. In *Conference Proceedings: 17th International Conference of e-Society 2019*, Utrecht, The Netherlands, IADIS Press, pp. 12-20, 2019.